

תקשורת ותעמולת בחירות

אנחנו לא אמריקה

מדובר פה בשתי אסטרטגיות שונות. הצינורות המפלגתיים הפורמליים, מול התקשורת, הלכו ונחלשו. אנשים צעירים, שמצביעים בפעם הראשונה, לא יודעים כלל מה פירוש אספה בסניף המפלגה. כך הדבר בדיוק לגבי התכנסות תא המפלגה במקום העבודה. בשנות ה-50 תעמולת הבחירות העיקרית נעשתה באמצעות צינורות מפלגתיים.

כלומר, המסגרת המפלגתית נחלשה מאוד, ואמצעי התקשורת ההמוניים תפסו את מקומה. זה ביטוי לתופעה הרבה יותר רחבה, שלא מתייחסת רק לתקופת הבחירות, והיא ירידת משקלן של המפלגות בפוליטיקה הישראלית, ובמקביל עלייה במשקל התקשורת ההמונית. המפלגות היום פחות קובעות את סדר היום הלאומי. בשנות ה-50 ישיבת מזכירות מפא"י קבעה מה יהיו הנושאים המרכזיים שבהם יעסקו באותו שבוע בארץ. היום רק לעתים רחוקות מגיע לישיבת לשכת מפלגת העבודה, או של הליכוד, נושא שהוא במרכז הדיון הציבורי.

המפלגות אינן קובעות את סדר היום הציבורי. התקשורת קובעת הרבה יותר, ולכן, בתקופת הבחירות המבנים המפלגתיים כמו אספות עם, סניפי המפלגה ותאיה נחלשים מאוד.

נקודה שנייה: בעשרות השנים האחרונות מסתמנת ירידה ברורה באופי האידיאולוגי של הפוליטיקה הישראלית. הדברים ידועים ולא אחזור על כך פעם נוספת.

מכיוון שיש היחלשות במשקל המפלגתי ובאופי האידיאולוגי של הפעילות הפוליטית, ומצד שני התחזקות אמצעי התקשורת

ביוני 1992, כשבועיים לפני הבחירות לכנסת, נערך באוניברסיטת חיפה סימפוזיון בנושא "תקשורת המונים ותעמולת בחירות". מסימפוזיון זה אנו מביאים קטעים מהרצאות שנשאו שלושה עתונאים — ד"ר יורם פרי, עורך "דבר"; אורי אבנרי, מי שערך במשך ארבעים שנה את "העולם הזה"; ושלמה נקדימון, חבר מערכת העתון "ידיעות אחרונות".

הינחה את הדיון ד"ר עוזי אלידע, שאמר בראשית דבריו:

אנו, ההיסטוריונים, בודקים את העתון לא כמסמך, לא כמשקף פסיבי של מציאות, אלא כשחקן אקטיבי, המשתתף בעיצובה של המציאות, ובהקשר הזה של תעמולת הבחירות. לנתון הזה יש להוסיף, שבשלושים השנים האחרונות, רוב קוראי העתונות היומית בארץ קוראים עתונים המתיימרים להיות בלתי תלויים, פורמלית לפחות. ומעצמה עולה השאלה: כיצד מציגים אותם עתונים באמצעות סיקור, תיאור ופרשנות את תעמולת הבחירות? שאלה שנייה — הפוכה — היא כיצד מפלגות פוליטיות עושות שימוש בדיווחים בתקשורת — לצרכים שלהן.

תעמולת בחירות בעתונות הבריטית והישראלית

יורם פרי

לפני חודשים אחדים הפסיד ה"לייבור", בראשות ניל קינק, בבחירות באנגליה. בנאום התבוסה שלו תקף קינק את התקשורת. הוא טען שבגלל העתונות, ובמיוחד עתונות הערב ופחות הרדיו והטלוויזיה, ה"לייבור" הפסיד. אולי יש בדבריו משהו. ניקח למשל את עמוד השער של ה"סאן" ביום הבחירות. רואים שם את תמונת קינק בתוך גורת חשמל, והטקסט אומר:

אם קינק ינצח היום בבחירות — האחרון שעוזב את בריטניה, מתבקש לכבות את האור.

וזה הופיע ביום הבחירות כידעיה הראשית, כעמוד הראשון, בעתון ערב, שקוראים אותו מיליונים. הדבר נכון לא רק ליום האחרון אלא גם לשאר הימים.

הנקודה הראשונה שאני רוצה להדגיש היא, שבשנים האחרונות, בכל העולם וגם אצלנו, חלה עלייה במשקל התקשורת ההמונית בתקופת מערכת הבחירות לעומת משקל המפלגות.

ד"ר יורם פרי

THE Mirror
 Thursday, April 9, 1992
 FORWARD WITH THE PEOPLE
THE TIME IS NOW
VOTE LABOUR
 MY PLEDGE TO YOU BY NEIL KINNOCK - Pages 4 & 5

ELECTION '92
IT'S TIME FOR CHANGE
 13 Tory years... NOW look at Britain's misery
 REMEMBER US TOMORROW!
 TIME TO PART!

THE Sun
 Thursday, April 9, 1992 25p Today's TV: Page 48 and 41
PHOTO FINISH

If Kinnock wins today will the last person to leave Britain please turn out the lights

TENNIS HERO ASHE HAS AIDS
 Tennis legend Arthur Ashe has AIDS, he revealed last night.

IT'S D-day folks - the day you make the big decision about who you want to run our great country.
 You know our views on the subject but we don't want to influence you in your final judgment on who will be Prime Minister! But it's a bald bloke with wispy red hair and two K's in his surname, we'll see you at the airport.
 Goodnight and thank you for everything.

"דיילי מירור" התומך בלייבור אמר במילים ספורות: "עכשיו הזמן להצביע ללייבור"

אנו רואים, אפוא, שהאופי שאני קורא לו המקצועי התגבר על האופי התכני-פוליטי, והבחירות נעשו בעלות אופי הרבה יותר אישי. זה התחיל כבר בבחירות הקודמות, והחריף הפעם. ההתחלה היתה כבר בבחירות לרשויות המקומיות, כשדובר על "ראש חזק" לעיר פלוגתי, "ראש בריא" לעיר פלמונית, וכן הלאה.

מבחינה זו אנחנו עושים דבר תמוה, אם לנקוט בלשון המעטה. כוונתי לכך, שכאשר עוסקים בנושא מקצועי, קומוניקציה, מי לנו חשוב וגדול מארצות הברית? זה כמעט קודש הקודשים. אצלנו, כמעט תמיד מסתכלים לעבר אמריקה, מחקים את אמריקה, ולא שואלים את השאלה, האם אנחנו אמריקה או אפילו מיני-אמריקה? התשובה היא שאנחנו לא אמריקה, משום שאנחנו הרבה יותר אירופה. כשאני אומר את זה, כוונתי לא לתרבות הישראלית — הלוואי שהיינו אירופה — אלא לתרבות הפוליטית ולמערכת הפוליטית הישראלית.

בישראל, כברוב ארצות אירופה המערבית, מדובר במבנה פוליטי רב מפלגתי, ולא דו מפלגתי. מדובר ב"מדינת מפלגות", ואלו הן מפלגות המון ולא מפלגות שלד, מפלגות הפועלות כל השנה ולא רק לפני בחירות. ואז צריך לשאול את השאלה, אם ברור לגמרי שאין מדובר במקרה האמריקני, איזה כללים מקצועיים בתחום הקומוניקציה מתאימים למודל האירופי-ישראלי?

הבה ונתייחס לעימות הטלוויזיוני שבין שני המתמודדים העיקריים. עימות זה שונה לגמרי מה-Debate האמריקני. ניקח לדוגמה את

דוגמאות קיצוניות מבריטניה: ה"סאן" יצא ביום הבחירות בחריפות נגד מפלגת לייבור ומנהיגה ניל קינוק, בנוסח "האחרון יכבה את האור".

ההמוניים, התחזק המימד המקצועי של אמצעי התקשורת, מה שגרם לכך שנושאים הקשורים באופי המקצועי של אמצעי התקשורת תופסים לאחרונה את המקום של דברים שעמדו במרכז בעבר. כיום יותר חשוב גדול התמונה והזווית שלה מאשר המסר המילולי של המדבר.

בשנות ה-50 לא היה לוגו, וכמעט שלא היתה סיסמה, בוודאי לא לכל מפלגה, ולא בכל מערכת בחירות. ג'ינגל זה דבר שהומצא רק במערכות הבחירות האחרונות.

מכיוון שכך, העתונות — ופה אני עובר לצד שלה — מכסה את מערכת הבחירות ואת תעמולת הבחירות, תוך שימת דגש על המימד המקצועי הקשור לקומוניקציה. כלומר, היא מכסה יותר את ההסברה, מאשר למשל, את הפן שהוא הרבה יותר חשוב במערכת הבחירות — הצד האירגוני של המפלגות. ברוב המפלגות קיימים שני אגפים — אגף הסברה ואגף אירגון. אם תשאלו אנשים שמארגנים מערכות בחירות, איזה אגף חשוב יותר, יגידו לך, כמובן, שאגף האירגון. אגף זה מאתר את הבוחרים המהססים ומביא לקלפי את התומכים.

הנה כי כן, אירגון הבחירות, אירגון יום הבחירות, אלה נושאים קריטיים, הרבה יותר מאשר ההסברה. אבל כמה מקום מוקדש כיום בעתונים לנושא האירגוני? מעט מאוד. כי עוסקים בהסברה — בצד החיצוני, היותר מעניין, היותר מרתק, אבל נידמה לי שהפחות חשוב.

העתונות הכתובה בכריטיניה עושה עבודה טובה. הצד השלילי, לטעמי, בעתונות הבריטית, היא העמדה הפוליטית החד משמעית, שהם נוקטים בעד או נגד אחת המפלגות. השנה הגיע הדבר לממדים מדהימים. אביא כמה דוגמאות. ה"דיילי אקספרס", למשל, כתב בכותרת בעמוד הראשון:

אל תזרקו את כל ההישגים של הממשלה הקודמת, כדי להכניס סוס טרויאני לממשלה.

בכיוון ההפוך, היחיד שעשה את זה בצורה בוטה היה ה"דיילי מירור", תומך ותיק וקבוע של מפלגת ה"לייבור". יום לפני הבחירות יצא בכותרת: "It's time for change" (הגיעה העת לשינוי) — זו גם היתה סיסמת ה"לייבור" בבחירות. הם גם נתנו את התמונה של קינוק וזה היה ממש כמו מודעה של המפלגה.

ביום הבא, יום הבחירות, בא ההמשך. כתב העתון: "אתמול אמרנו: 'It's time for change'. היום אנחנו אומרים: 'The time is now, vote Labor'". וכל זאת בעמוד הראשון של ה"מירור".

ולעומת זאת, בעתונים אחרים התעמולה היתה עקיפה, אבל די בוטה. ה"סאן" נתן תמונה של רח' דאונינג 10 — מושב ראש הממשלה — ותמונות של השוטר המוצב שם ושל ניל קינוק ואשתו. ניל קינוק נראה כמו מטורף או שוטה.

עתון אחר באותו יום נתן "עשר עצות" "מה אתה יכול היום כדי לחסל את חיך"?

— סע בעיניים עצומות על הכביש המהיר.

— קפץ מהגשר לנהר.

— או — עצה מס' 7 — הצבע "לייבור".

לא אחת הם השתמשו בשיטה הידועה של עיוות צילומים. ה"סטאר" פירסם באחד הימים את תמונות שלושת המועמדים הראשיים, אך המועמד שלו ניראה "ילד טוב לונדון" ושני האחרים מגוחכים לגמרי.

לגבי העתונות האלקטרונית, הרדיו והטלוויזיה, צריך להשוות את "חוק בחירות דרכי התעמולה" שלנו, מול מה שקורה בכריטיניה. וזה שחור מול לבן, לטובת הבריטים.

בתקופת הבחירות בכריטיניה הרדיו והטלוויזיה ממלאים את הפונקציה החינוכית-פוליטית שלהם כפי שצריך. הם מביאים הרבה שידורים פוליטיים, דיונים, ואין קץ תוכניות Phone-in. ברדיו 4 של ה"בי.בי.סי." אלפי אזרחים שאלו את השחקנים הראשיים. יש הרבה מאוד תוכניות סטיריות וחופש לבעלי המקצוע, כלומר, לעתונאים לעשות מה שהם רוצים. השמרנים, כמובן, טוענים, שה"בי.בי.סי." הוא מאפיה שמאלנית במושגים בריטיים. לאחר הבחירות הדבר נבדק ונמצא שאינו נכון. כלי התקשורת מופעלים על ידי אנשי המקצוע, הפועלים מתוך שיקולים מקצועיים ומעמדיים את עצמם ואת אמצעי התקשורת לוויכוח ציבורי, בצורה היפה ביותר שיכולה להיות.

אצלנו, בגלל המצב האבסורדי שהתחיל משנות ה-50, אנחנו חיים בעולם מזור, ששבוע לפני בחירות רואים רק את כף היד

העימות שבו השתתף ג'ימי קרטר ב-1976, ואפשר להביא דוגמאות נוספות. רוב הבחורים האמריקנים לא הכירו את ג'ימי קרטר, ואפילו לא שמעו את שמו. לעומת זאת, אצלנו מביאים שחקנים בני 70 ו-76, שאנחנו מכירים אותם זה עשרות שנים. מה יכול העימות הזה להביא? רעיון חדש? נושא חדש? תוכן חדש? צורת דיבור חדשה? הכל ידוע, מוסדר ומובן מאליו. זה כמו שאתה רואה את השכן שלך, שישבתם יחד על אותו הסיר בגן הילדים — האם תשנה לפתע דעתך עליו?

הפעם היחידה שהיתה מעט משמעות לעימות היתה כשבגין הופיע ב-1977 ושם זה הצליח. הציגו אותו כאיש משפחה, עם נכדיו, הולך עם הכלב, יושב בביתו בנעלי בית. זה היה חשוב, כי הדימוי של בגין היה של האיש המסוכן. הופעתו בטלוויזיה, נדמה לי, שיפרה את הדימוי שלו, אבל היום — יש עוד דבר שאיננו יודעים על שמיר או על רבין?

מכאן, שהניסיון להעתיק מארצות הברית טכניקות וכלים נראה פתטי, ואפילו מגוחך. לכן ה"Debate" נראה כפי שהוא נראה.

מה כן צריך לעשות? לדעתי, צריך לעשות חלק מהדברים הנעשים באנגליה. לגבי אנגליה, עלינו להבחין בין העתונות הכתובה לעתונות האלקטרונית. לעתונות הכתובה שם יש צד חיובי וצד שלילי. הצד החיובי הוא, שהעתונות הבריטית עוסקת בבחירות כמו שצריך, כמו שכתוב בספרי הלימוד שלנו. כלומר, בתקופת מערכת הבחירות מתנהל דיון ציבורי, שבו מוצגים הנושאים שעל סדר היום, מתנהל ויכוח, הצדדים השונים משמיעים את טיעוניהם ומתפלמסים זה עם זה.

"מאפיה שמאלנית" — גם בלונדון

אנחנו נמצאים פחות משבועיים לפני הבחירות, ועדיין לא התפרסמו אצלנו בעתונות מצעי המפלגות. עתונים בריטיים, בניגוד לעתונים שלנו, מפרסמים את מצעי המפלגות בכל אחד מהנושאים. חשוב להדגיש שכל העתונים עושים זאת, ולא רק עתוני הבוקר הרציניים, אלא גם עתוני הערב. או המודעות בעתונים: הן בדרך כלל רציניות. ניקח לדוגמה מסר קצר של ה"לייבור":

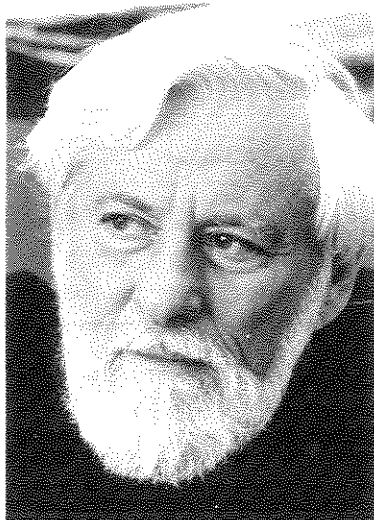
"It's time to invest in our children"

(זה הזמן להשקיע בילדנו)

מפלגת ה"לייבור" הירבתה לעסוק בנושאי חינוך. השמרנים לא פיגרו אחריה ופירסמו מה הם הולכים לעשות בכל תחומי החיים. בקיצור: טקסט פשוט, בלי גימיקים, בלי משחקי מילים.

דוגמה אחרת: עתון ערב פירסם את המצעים. שלוש שורות לכל אחת המפלגות. השוואה של המצעים בתחום החינוך, הבריאות, המיסים, התעשייה, השיכון וכדומה. כלומר, עיסוק ענייני בנושאים. לעומת זה, אצלנו — אין עיסוק בנושאים האלה. קשה למצוא מלה על מצעי המפלגות ואין כמעט דבר בעתונים על התוכניות. לעומת זאת עוסקים הרבה מאוד ברכילות. במקרה הטוב, בסיקור ה"קמפיין" עצמו, במקום לעסוק בנושאים האמיתיים. מבחינה זאת

הליכוד, שאותם היא רוצה לרכוש. אולי זה לא יפה ולא אסתטי, אבל זה יעיל. ובנסיבות הנוכחיות זה גם נכון. הסברת כל מפלגה צריכה להישקל במערכת בחירות על רקע הנסיבות, השיקולים והאילוצים — החל בתקציב העומד לרשותה, וכלה בבכירות היסודיות. אחת מבעיות מפלגת העבודה היא שרביץ פופולרי ממנה. אולי זה טוב, אולי זה רע, זו עובדה, ולכן צדקו מסביריה כשהחליטו לשים את הרגש בלעדית על רביץ. אני מקבל את ההכרעה הזאת, ואני חושב שהיא נכונה מבחינת מפלגת העבודה. אני סקרן לדעת אם יהיה לה הכוח והאופי לדבוק בכך עד הרגע האחרון, מפני שזה הקו הנכון.

אורי אבנרי

הרגשת שייכות של הקוראים

אני בא להציג תיזה, הסותרת לגמרי את אשר קרה לי במציאות. אני רוצה לומר, שלעתונות יש השפעה די קטנה על מערכת הבחירות, ואילו אני עצמי מהווה, נדמה לי, דוגמה יחידה, ולא רק בארץ, לאדם שנבחר לכנסת מטעם עתון. כשהלכתי לבחירות ב-1965, לא היו לנו שום אמצעים מלבד העתון שעמד לרשותנו. פנינו אל קוראי העתון, בשם העתון, על סמך המסר של העתון. עשינו דבר, שעד אז היה חסר תקדים. היינו המפלגה הראשונה שפרצה את המונופול המוחלט של המפלגות הוותיקות, ושחדרה לכנסת כמפלגה חדשה לגמרי. לא המשך ולא מהדורה חדשה של משהו, כי אם חדשה ממש.

זה נבע מהאופי המיוחד של ה"שבועון המסוים", שלא נולד ערב הבחירות, אלא יצר במשך חמש עשרה שנה בינו ובין הקוראים שלו מערכת יחסים, שאינה קיימת בשום עתון אחר, מין הרגשת שייכות של הקוראים לעתון. הקוראים חשבו, שהעתון הוא לא רק

של חיים רמון המגישה לשופט חלימה רשימה או מסמך, ולא את כל היד שלו, וחס ושלום לא את פרצופו, שהרי החוק אינו מרשה להציג את המועמדים לכנסת בטלוויזיה.

בשל כך, אמצעי התקשורת הממלכתיים מהווים בתקופת הבחירות גורם אנטי דמוקרטי ואנטי חינוכי. כל עוד שזה לא ישתנה, הדמוקרטיה הישראלית תסבול.

הפולטיקאים נגררים אחר העתונות

אורי אבנרי

הייתי חבר-כנסת כאשר נחקק החוק על איסור הפעת פוליטיקאים בטלוויזיה לפני הבחירות. אני רוצה להגן בתוקף על החוק הזה, גם עכשיו. כשם שאסור להעתיק דוגמאות מאמריקה מפני שאנחנו חברה אחרת, אסור להעתיק דוגמאות גם מאנגליה, מפני שלנו יש תרבות פוליטית אחרת. תארו לכם מה היה קורה בארץ, בשבועות האחרונים לפני הבחירות, לולא החוק הזה.

לממשלה יש אמצעים בלתי מוגבלים ליצור אירועים "לגיטימיים" לסיקור הטלוויזיה. לאופוזיציה כמעט אין, ולמפלגות הקטנות אין בכלל. שר החוץ יכול להזמין כל יום ראש ממשלה או שר חוץ של מדינה כלשהי, שיעבור משר לשר, ילחץ את ידיהם של שמיר ודוד לוי, ובמשך חודש תמים נראה אותם בחברת מדינאים דגולים. נראה יום יום תרגיל של צה"ל בנוכחות שר הביטחון, המקבל את המסדר ומברך את הלוחמים. וכן הלאה וכן הלאה.

כאן זה לא אנגליה. הטלוויזיה שלנו היא מכשיר ממשלתי, ואל תהיה בעניין הזה שום אשליה. אין לטלוויזיה ניהול מקצועי, ובתקופת בחירות, כשמפלגת השלטון נלחמת על חייה, החוק הזה, ככל שהוא נראה מגוחך ויוצר תוצאות מגוחכות, הוא הרע במיעוטו, בהשוואה למה שצפוי בלעדיו. ועכשיו לדברים העיקריים.

בניגוד לשאר המשתתפים בדיון, הייתי בשני העברים של המיתרס. ניהלתי חמש או שש מערכות בחירות בחיי, ואני גם איש תקשורת.

כמי שניהל מערכות בחירות, בדרך כלל של מפלגות קטנות עד קטנות מאוד, אני יודע משהו על האילוצים, הבעיות והשיקולים של מי שאחראי למערכת הסברה, הדברים נראים קצת אחרת, מכפי שהם עשויים להיראות באולם אקדמי שקט.

להסברה במערכת הבחירות יש רק יעד אחד: לנצח. כל שיקול אחר כפוף לשיקול המכריע האחד הזה. לדוגמה, היום התלונן מישהו על כך שמפלגת העבודה מטשטשת את מסריה. היא עושה זאת בגלל סיבה פשוטה: יש לה מסרים שירחיקו ממנה את בוחר

במאבק על כל קול - יצחק שמיר במושב אחיסמן ליד רמלה

העברת בוחר מא' לב', ממפלגה אחת למפלגה אחרת, סבורני שההשפעה הזאת זניחה לחלוטין.

החדשות אובייקטיביות - האמנם?

לעומת זאת, יש מישור אחר, שבו העתון משפיע לא רק ערב הבחירות, אלא בכל ימות השנה. אני מתכוון לעמודי החדשות. חדשות, כך נדמה, הן אובייקטיביות. האמנם? תמונה אינה יכולה לשקר, סטטיסטיקה ודאי אינה יכולה לשקר, מישאל דעת קהל אינו יכול לשקר, וחדשות בכלל אינן יכולות לשקר. אלה עובדות. אתמול קרה כך וכך, הרי כתוב.

הקורא קורא את הדברים, מבלי להפעיל את חוש הביקורת. הם נקלטים ללא שלבי ההסתייגות והבחינה, ונכנסים ישר לתודעה ואפילו לתת ההכרה, ללא מודע. בתחום כזה יכול עתון לעשות דברים איומים, וגם דברים חיוביים, בכל ימות השנה. הוא מעצב את התודעה של הקורא, מבלי שהקורא בכלל מרגיש בכך.

אם אתה שומע וקורא במשך עשרים שנה על מה שעושים "המחבלים", תקבל תמונה לגמרי אחרת מאשר אם באותן עשרים שנה תשמע ותקרא מה עושים לוחמים פלסטיניים. "לוחם פלסטיני" זה דבר אחד, "מחבל" זה דבר לגמרי אחר.

אם אתה קורא במשך עשרים שנה שיהודים "נרצחים" וערכים "מוצאים את מותם", או "נהרגים", תמיד בנפעל (ואתה לא רגיש לזה, אלא אם כן אתה מודע לשפה), הרי אצל רוב האנשים הולכת ונוצרת תמונה. כאן העתון באמת משפיע. כך גם במערכת הבחירות.

העתונות גם יוצרת - או יכולה ליצור - את סדר היום הלאומי. אני מאוד התגאיתי, בכך שהיתה בשעתו, ל"שבועון

דבר שקונים אותו פעם בשבוע בקיוסק וקוראים אותו, אלא בית פוליטי, השקפת עולם. וכשהעתון היה נתון בסכנה - הצביעו בעדו. ומה שאולי חשוב יותר, כעבור ארבע שנים חזרו על כך, ואפילו בכוח מוגבר.

הייתי אומר, שזהו היוצא מן הכלל המוכיח את הכלל. מה עשה העתון הזה, המסביר את הכלל הזה - ועוד יותר, את היוצא מן הכלל? "העולם הזה" יצר, במודע, מערכת מושגים שונה מזו שהיתה קיימת בכל שאר העתונים. הוא יצר מילים חדשות ומושגים חדשים.

למשל, השבועון טבע את המושג "המרחב", ויצר אצל קוראיו תבנית אחרת של ראיית הגיאוגרפיה העולמית: אנחנו לא שייכים לאירופה, אלא למסגרת המרחב, המורח התיכון, ופה עתידנו, וכל מה שנובע מזה.

השבועון לא השתמש מעולם במושג "מחבלים". הוא פסל גם הרכה מילים אחרות השגורות בעתונות הישראלית, ויצר במקומן מושגים אחרים. לכן, כאשר הוא הלך לבחירות, הביא עימו נכסים שנוצרו במשך 15 שנה, ובוחרי תנועת העולם הזה היו, כמעט כולם, אנשים שקראו את העתון והתחנכו על ברכיו מגיל 14-15-16. זה לא קיים, כמוכן, לגבי שום עתון אחר, ואני רוצה לחזור ולהדגיש שבמציאות הרגילה של ימינו, השפעת העתונים על מערכת הבחירות היא די שולית.

יש הרכה דוגמאות למערכות בחירות בעולם - בבריטניה, בארצות הברית ובמקומות אחרים - שבהן כל העתונות עשתה יד אחת לטובת מועמד אחד, והמועמד השני הוא שנבחר.

איך קורה הדבר? אני סבור, שההשפעה של עתון היא אחד הדברים הקשים ביותר למדידה, ויש מעט מאד מחקרים מדעיים רציניים על הנושא, כשם שאיש אינו יודע מדוע משהו מצביע בבחירות כפי שהוא מצביע. אני בטוח רק בדבר אחד: שהעתון אינו משפיע באותו קטע שבו נדמה לו שהוא משפיע. דהיינו, כפובליציסטיקה.

אביא דוגמה מחו"ל. אני קורא את ה"הרלד טריביון" ויש בו בעלי טורים מכל הסוגים. אחד מהם, שאני אוהב לקרוא את רשימותיו הבלשוניות, הוא ויליאם סאפייר. מדי כמה ימים אני קורא את הטור שלו על השפה האנגלית. לעומת זאת, כשהוא כותב על פוליטיקה, אני מתרחק ממנו, משום שהוא בלתי נסבל בעיני. הוא ימני קיצוני, משהו בין כהנא לאריאל שרון. הוא גם פטריוט ישראלי ענקי, מגדולי הפטריוטים הישראליים, פטריוטים היושבים במרחקים (שמו, סאפייר, בא לו, כנראה, מהעיר שפייר בגרמניה בימי הביניים).

האיש הזה, הפובליציסט הזה, אינו יכול להשפיע עלי בשום צורה שהיא. הוא אופייני לדעתי, לבעלי הטורים, שכל הישגם הוא מתן חיזוק למשוכנעים. אני לא מזלזל בזה. הוא נותן לאלה החושבים כמוהו חיזוק פנימי, וגם נימוקים לניהול הוויכוח במקום העבודה, בבית ובכל מקום אחר. אבל מבחינת כוח ההשפעה,

לשאלה זו אפשרית תשובה והיפוכה: אפשר לומר שהדיווחים הפוליטיים צועדים עם הזמן ושכלוליו, אבל אפשר גם לומר שאלה אינם מיטיבים עם שיקופם המלא והמקיף, ולא עם רצונותיו הגלויים או הנסתרים של הקורא.

השינויים האמורים הם תוצאה של מהפך מתמיד העובר על התקשורת הכתובה, המבקשת להתחדש. גורם מרכזי בתהליך זה הוא תחרות בלתי פוסקת עם התקשורת האלקטרונית, המדוברת והמצולמת, שניסוחיה פשטניים, ואמורים להיות מובנים לכל הרמות. התקשורת האלקטרונית מתפשטת וכובשת יותר ויותר תשומת לב, ומטבע הדברים מציבה אתגרים בפני אחותה הבכירה. לזו, האחרונה, הזוקפת צווארה בגאווה, אסור להיות נחשלת ונגררת. לכן היא מפתחת דרכי תגובה נגדיים ומיידים, שלעתים גם מתסכלת את התקשורת האלקטרונית.

בעת שדברים אלה נאמרים אנו נמצאים בעיצומה של מערכת הבחירות לכנסת, בה נאסר, לפי החוק, על הטלוויזיה ועל הרדיו, לשדר מראות ודיווחים מהמערכת. חוק זה מעניק עדיפות מה לתקשורת הכתובה בפסק זמן זה. עם זאת, על מידת החיוניות של הטלוויזיה תעיד העובדה שהמפלגות השקיעו ומשקיעות ממון רב בתשדירי בחירות מטלוויזיה, שהועמדו לרשותם על ידי החוק. לכאורה, אלה היו צריכים למלא את החלל שנוצר כתוצאה מאיסורי החוק, אבל התברר שאחוזי הצפייה בהם נמוכים מנמוכים.

בשלב הנוכחי טרם הובהר האם הסיבות לכך, מתמקדות בעייפותו של העם הבוחר, או בירידה בכישורי המקצוענים להציג "קייס" בצורה מושכת. כך או כך, מצב זה אמור לשחק לטובתה של התקשורת הכתובה.

אלא שהשפעתה של הטלוויזיה על אחותה הכתובה ניכרת היטב. חלקים ניכרים של הסיקור הפוליטי בעתונות, בימי חול רגילים

המסויים" שערכת, היכולת להעלות נושאים על סדר היום הלאומי, לפי בחירתנו. היכולת הזאת היא נכס יקר.

העתונות יכולה להעלות נושאים על סדר היום, והיא עושה זאת יום יום. הפוליטיקאים נגזרים. אנחנו מדברים על הסימביוזה של פוליטיקאים ועתונאים. במשך עשר שנים עמדתי, בו זמנית, בשני הצדדים של המיתרס הזה, וראיתי איך זה פועל. המפלגות כמעט לעולם אינן מעלות דבר על סדר היום. כ-95% מהמקרים קוראים חברי הכנסת בבוקר את העתון, ואחר כך הם באים אל משרד הסיעה, מכתיבים את השאלתה ומנסחים את הנאום שלהם לאותו יום, על סמך מה שקראו. בצורה זו הם עדכניים, ולאמיתו של דבר הם מגיבים על דברים שקראו בעתונים. מבחינה זאת העתון יכול להשפיע גם על הפוליטיקה היומיומית וגם על מערכת הבחירות, בזה שהוא מכתיב במידה מסוימת את "שדה הקרב".

אם העתון לוקח את דו"ח מבקרת המדינה והופך אותו למאורע רבתי, מי שניזוק מאותו דו"ח יוצא נפסד. אילו היה העתון לוקח את הדו"ח ומפרסם אותו בתחתית עמוד פנימי, כל העניין היה עובר בשקט.

לסיים, מילת ביקורת על העתונים. בשנים האחרונות הפכה העתונות את הדיווח הפוליטי לרכילות פוליטית.

אני לא לגמרי חף מהפשע הזה, מפני שאני הכנסתי את הרכילות לעתונות הישראלית. אבל לא התכוונתי שהתוצאות תהיינה כאלה. פעם הדיווח מהכנסת היה כולו פוליטי-רציני, בלי פיקנטריה. אחר כך היה מצב ביניים, והובאו דברים רציניים לצד פיקנטריה — וכך, לדעתי, צריך להיות. בתקופה האחרונה התחזק המימד הרכילותי וכמעט נעלם הדיווח הרציני. וכך זה גם בסיקור מערכת הבחירות הנוכחית כמעט בכל העתונים. אין סוקרים את הדברים שאומרים אנשים לגופם של עניינים, אלא, למשל, מה אמר אתמול חיים רמון לאחר שצפה בתשדירי הטלוויזיה של הליכוד.

בימינו אין שואלים מי צודק ומי לא צודק, מה טוב ומה לא טוב, אלא למי היה תשדיר טוב יותר. זה הולך ונעשה הדבר החשוב ביותר.

מה צרכן התקשורת

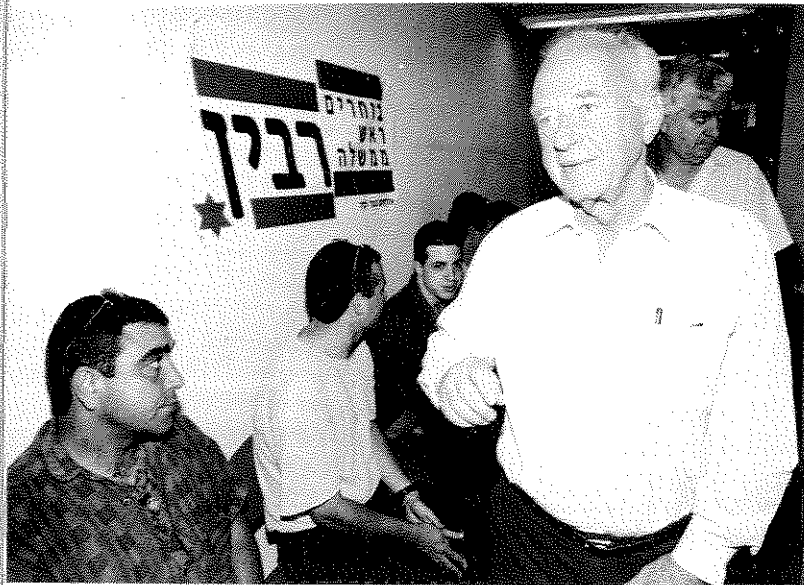
איננו יודע?

שלמה נקדימון

שלמה נקדימון

הדיווחים הפוליטיים בתקשורת הכתובה עברו שינויים מפליגים בעשור וחצי האחרונים. האם שינויים אלה הם לטובת צרכן התקשורת, הקורא הרגיל, המתעניין בפוליטיקה הקטנה והגדולה?

במאבק על כל קול - יצחק רבין בפגישה עם מאוכזבי ליכוד

שריד, מטובי הדוברים שקמו אי פעם למפלגה כלשהי, מצא שיטה (איני יודע אם הוא היה הממציא שלה) להתגבר על המכשלה העתונאית המציקה. לאחר ישיבותיהן המפורסמות של המזכירות והלשכה, היה מכנס את הכתבים לענייני מפלגות, מחזיק לפניו את הסטנוגרמות, וקורא את דברי החברים כסדר אמירתם. הכתבים נדהמו. ההישג של שריד התבטא בכך, שהוא כאילו אמר לעתונאים: הכל לפניכם. למעשה, שריד השתתף בדיונים אלה והיה עד גם לחילופי דברים לא נעימים, וידע מה לא לקרוא מתוך הניירות המפורטים שלפניו.

לא תמיד הצליח בכך, משום שהיו גורמים אינטרסנטיים שהדליפו את הדברים החסויים כעבור זמן כזה או אחר, אבל שיטה זו היוותה סם מצוין לטשטוש עירנות. כך נהגות המפלגות במערכת בחירות זו.

לפי "שיטת שריד", פתחו המפלגות את אולפניהן לכתבים. הללו הוזמנו אחר כבוד לשבת בחברת העושים במלאכה, המקצוענים השכירים והפוליטיקאים. הרעיון היה מצוין. מדי יום ניתן היה לקרוא בטורי הבחירות מה אמרו מנהיגי האומה על תשדיריהם שלהם וכיצד הגיבו בצפותם באלה של יריביהם. הם אפילו יצרו אמינות על ידי מתן שבחים כאילו לתשדירים של היריב. והעתונאים, גדשו את פנקסיהם בלהט רב, בסיפורים עסיסיים על צחוקים, גיחוכים, אמירות ושבחים עצמיים. לפעמים היה נדמה כי המדובר בתפריטי מסעדות המתמחות בקח ולך.

אינני בא לומר שכל העתונאים נהגו כך. היו כאלה והיו כאלה. היו שלא הסתפקו בטעם המשכר של תחושת ה"in" וניסו לחשוף

בכלל ובימי בחירות בפרט, מקבלים יותר ויותר את המתכונת של טלוויזיה כתובה. יותר צילומים, פחות טקסטים, ותיאורים צבעוניים על חשבון מידע מעמיק. נכון, פה ושם יש כתבות עומק, אבל נעלמו אותן סדרות שהיו חושפות את מה שבאמת התרחש מאחורי הקלעים.

"שיטת שריד"

מאחורי תופעה זו יש מחשבה. ייתכן שהצרכן של היום, שאין לו בעיה לבחור בין ערוצי טלוויזיה המספקים לו את הכל, מסתפק במוטע, רוצה לדעת את הכותרות, ולא כל כך מעניין אותו התהליך האמיתי של קבלת החלטות הארוך והמייגע. אולי, הוא אומר לעצמו, את אלה יש להשאיר לספרים.

נדמה שבתקשורת הכתובה קורה דבר והיפוכו: מצד אחד היא מתפתחת בצעדי ענק, ובסופי שבוע נותנת אמנם לקורא כל מה שצריך לעניין אותו. מהצד האחר, אין היא ממלאת - ואני מצטמצם בדברי אך ורק לנושא הפוליטי והמדיני - את התפקיד המוטל עליה מראש, לספק לו מידע רגיש וחודר די הצורך.

צריך לזכור כי מאז ומעולם הפוליטיקאי המצוי - החל מראש הממשלה ועד למזכיר סניף זוטר - רוצה שהציבור יקרא רק את מה שהוא, הפוליטיקאי, מעוניין. הפוליטיקאי מסתיר מהלכים שונים, ויש לו את כל הסיבות לכך. חובת העיתונאי לחשוף את אותם דברים.

הקורא הממוצע אינו חש בכך, כי הוא קורא את התוצר המוגמר. לעתים קרובות הוא נהנה מכך. הכותבים מקנים לצרכן העתונות את התחושה שהוא יודע הכל. הכלים לכך הם כתיבה מגרה והענקת תחושה לקורא כאילו הוא שותף לדיונים באותם חדרי הדרים אפופי עשן סיגריות וספלי הקפה בלתי נגמרים.

האם זה באמת כך?

נראה לי שהפוליטיקאי - שם כולל - שיכלל שיטה מצוינת של דו קיום בשלום עם העתונאי, המאפשר לו את המימוש השיטה של "זה נהנה וזה לא חסר".

הדוגמה הטובה ביותר מתרחשת בימי הבחירות האלה, באולפני הטלוויזיה שבהם מכינים מקצועני המפלגות את תשדיריהן. במערכת בחירות קודמות היתה זו משאת נפש של הכתבים הפוליטיים לחדרו אל האולפנים. כל בדר של מידע שדלף מצוותי המוחות שהכינו את התשדירים פרץ לכותרות. כל הצלחה כזו זכתה להרבה טפיחות כתף מידי העורכים.

במערכת הבחירות הנוכחית, לכנסת ה-13, נקטו המפלגות בשיטה חדשה, שהיא למעשה ישנה נושנה, ואני מכנה אותה "שיטת שריד". יוסי שריד, היום ח"כ, שימש בראשית הקריירה שלו כדובר מפלגת העבודה, בתקופות של משברים מבית. מפלגה זו הנהיגה אז את המדינה, ומטבע הדברים כל אמירה שנאמרה בין כתליה הדהדה למרחקים. הכתבים דאז, חטטנים בלתי נלאים אבל עם רקע וידע, הביכו לא אחת את המפלגה על ידי חשיפות "לא מתוכננות".

במערכת בחירות זו הליכוד החליט להלום ברבין. זו לא היתה החלטה קלה, וכתוצאה מחוסר ברירה. נדמה לי שיש ברשותי תשובה חלקית לשאלה מהיכן נלקח הרעיון לנהל נגדו מלחמה אישית.

מתכנן מערכת הבחירות של הליכוד הוא אליעזר זורבין – מומחה בחירות ותיק ועתיר ניסיון. השיטה שלו היתה ונשארה: כדי להכות במפלגה היריבה יש לחבוט במי שעומד בראשה. הכלל הוא, כמלים שלי, תחשוף אותו ככל יכולתך; הצג את החטוטרט שלו במלוא כיעורה.

כך עשה זורבין למנתחם בגין בשנות ה-60. מפא"י, אז מפלגת שלטון בלתי מעורערת, החלה לחוש בצילה של סכנה. בגין, אז מנהיג צעיר ולוחמני, "כיסה" את הארץ במסעותיו. המונים רבים, בכללם עולים חדשים, באו להאזין לו והוא הלהיב אותם, במידה כזו שהחלו להיחשף סדקים בחומת הביטחון של מפא"י.

כדי לחסום כל אפשרות של גריעה מכוחה של מפא"י, החליט זורבין לנקוט ב"אסטרטגיית החטוטרט". ככל הזכור לי, הוא הציע למפא"י לצאת כמודעה שהכותרת שלה היתה, "הוא לא השתנה". הכוונה היתה להצביע על בגין המפחיד, הבלתי שקול, זה שאסור להפקיד בידו הגה ציבורי, כפי שנתגלתה בהפגנת השילומים הנודעת, בשנת 1953.

הכוונה היתה להוציא את בגין מגדרו, להביאו לכלל כעס, ולידי תגובה שתוכיח כי אינו שולט ביצוריו. מכאן המסקנה שזורבין ביקש להשיג היתה, שאין להפקיד בידו את הנהגת המדינה. בגין התלבט אם להגיב על המודעה נגדו. לבסוף החליט להגיב בחריפות ולהשיב מנה אחת אפיים, על ידי חשיפת פרקים אפלים בעברה של מפא"י. תשובתו הקשה של בגין שימשה את זורבין באסטרטגיה שלו.

זורבין, הפעם לצידו של שמיר, ניסה להפעיל אסטרטגיה דומה כלפי רבין. פרשיות אישיות הממוקדות ברבין הוצאו החוצה, ולדעתו של זורבין הביאו להישג לליכוד בעת שפורסמו. ומכיוון שאיננו נביאים, וגם עורכי משאלי דעת קהל לא הוכחו כבני נביאים, הרי את השפעתן על הבחירות נוכל לדעת רק בעוד ימים אחדים, לכשיפורסמו תוצאות מערכת הבחירות.

מה מתרחש מאחורי הקלעים. אבל בסיכומי של דבר השהיות הממושכות והמשותפות באולפנים היו חלק בלתי נפרד מתעמולת בחירות מוסווית, מתוזמרת היטב.

"אסטרטגיית החטוטרט"

חיפשתי בעיתונים ולא מצאתי דיווחים על:

- הדיונים הפנימיים בתוך מטות הבחירות ואגפיהם השונים, הלשון בה השתמשו הפוליטיקאים ואנשי המקצוע, תוכניות שעלו וירדו.
 - הדיונים הפנימיים במטות המצומצמים של יצחק שמיר ויצחק רבין – היכן שנפלו חלק מן ההכרעות החשובות. בסוגריים ייאמר, כי בבחירות לכנסת ה-12, קיים היו"ר דאז של מפלגת העבודה, שמעון פרס, מסגרת התייעצות אישית שכונתה "פורום יום שישי". דיוניו היו סגורים וסודיים, ושם דיברו "חופשי חופשי" בכל נושא, כולל סיווג עתונאים וציין שמוותיהם – "מי לנו ומי לצרינו". הדברים המעניינים שנאמרו בדיונים אלה מעולם לא ראו אור.
 - המקורות הכספיים האמיתיים של המפלגות. למה ברחו המפלגות הגדולות מהוויכוח האמיתי, המעוגן בהשקפת עולמן, אל נושאים אחרים.
 - אמת ולא אמת במערכת הבחירות.
- בחירות אלה מתנהלות כחזרה כללית לקראת כניסתו, בבחירות לכנסת ה-14, של החוק לבחירה ישירה של ראש ממשלה. במקד עמדו שני אישים מרכזיים: שמיר ורבין. שתי המפלגות הגדולות ניסו לחשוף במערומיהם את ראש המפלגה האחרת.
- המתקפה הקשה ביותר היתה מצד הליכוד על מועמד מפלגת העבודה. פרס נחשב כטרף קל לליכוד. רבין היה יריב לא קל. הוא הוגדר כ"ברוך מרדכי" של הליכוד. בשנותיה של ממשלת האחדות נתקיים שיתוף פעולה מלא וחיוני בין שמיר לבין רבין. היריבות המשותפת כלפי פרס דחפה לקירבה זו, אבל לאמיתו של דבר שדרה קירבה מסוימת בהשקפותיהם של שמיר ורבין. כמה מ"נסיכי" הליכוד אפילו קיימו מגעים קרובים עם רבין, וראו בו שותף אמין.

ייתה
שתי
זמה

רה:
כלל
שרת
לגת
אז
יים,
ידה

ליט
ציע
ה"
סור
מים

ידי
'בין

גיב
לים
'בין

מה
נתו
יננו
יים,
ים,